

Júlia Torres Canela

OLYMPE DE GOUGES
(1748-1793)

ELS ORÍGENS DE LA FILOSOFIA
POLÍTICA FEMINISTA

EDICIONS ENOANDA

ÍNDIX

Per què Olympe?	1
El lloc d'Olympe de Gouges en la història de la filosofia	10
« <i>Jo soc dona i autor</i> »	22
« <i>Qui sap si una dona no val com un home en política</i> »	35
Materials per a una lectura de la <i>Declaració dels drets de la dona i de la ciutadana</i>	49
A manera de conclusió	62
TEXTOS	69
<i>Reflexions sobre els homes negres</i> (1788)	69
<i>Al·legat pel dret al divorci i per un estatut quitatiu per als fills aturals, extret d'una moció al duc d'Orleans</i> (1790)	74
<i>Prefaci per les Dames o el retrat de les dones</i> (1791)	75
<i>Declaració dels drets de la dona i de la ciutadana</i> (1791)	79
<i>El bon sentits dels francesos</i> (1792)	95
<i>Memorial al tribunal revolucionari</i> (1793)	97
CRONOLOGIA	104

PER QUÈ OLYMPE?

«Olympe de Gouges, nascuda amb una imaginació exaltada, va prendre el seu deliri per una inspiració de la natura. Va començar a capgirar-se i va acabar per adoptar el projecte del pèrfids que volien dividir França; volia ser home d'Estat i sembla que la llei hagi punit aquesta conspiradora per haver oblidat les virtuts que convenen al seu sexe».

Feuille du Salut publique, 17 de novembre, 1793.

Aquest llibre és una introducció a la vida i les idees d'Olympe de Gouges (1748-1793), l'autora de la *Declaració dels drets de la dona i de la ciutadana* (1791) i la primera pensadora del feminisme polític; una dona autodidacta, invisibilitzada durant segles, que en el context de la revolució francesa va posar els fonaments del que posteriorment s'ha anomenat pensament polític de gènere.

Tot i que no ocupa encara el paper que li pertoca en la genealogia del pensament contemporani, de Gouges va obrir el camí del feminisme igualitari pensant la relació entre el gènere i el dret polític, va incloure el model femení de cura en la concepció de la virtut cívica, va mantenir fins al final una posició pacifista oposada al totalitarisme i va defensar els drets de les dones, els negres i els infants, especialment pel que fa al dret dels fills extramatrimonials a conèixer els seus orígens.

OLYMPE DE GOUGES

No fou en absolut la primera filòsofa del feminisme igualitari, perquè l'igualitarisme de gènere és un corrent que arrela molt més fons,¹ però li correspon el mèrit d'haver presentat la lluita de les dones com una qüestió de reconeixement legal i no tan sols com una reivindicació de drets morals o de concessió paternalista.

La historiografia ha trigat a reconèixer el paper de les dones en la revolució francesa, però avui ja no es pot explicar la història sense reconèixer el seu paper a la *journée des Tuiles* de Grenoble (1788), quan van atacar l'exèrcit a cops de teules i rocs, o a l'*affaire Réveillon* (1789), una revolta pel pa que precedí la presa de la Bastilla.

No s'acostuma a dir, però la revolució francesa va ser en gran part fruit de la lluita de les dones al carrer i a la tribuna. Grups com la *Société patriotique et de bienfaisance des Amies de la Vérité* (1791-1792), fundada per Etta Palm d'Aelders, o el *Club des Citoyennes Républicaines Révolutionnaires* de les *enragées* Pauline Léon i Claire Lacombe, (1793) van tenir un paper significatiu organitzant la lluita i transformant mentalitats.

Dominique Godineau ha identificat grups femenins revolucionaris en 35 ciutats franceses i clubs mixtos en altres 17.² Les dones van ser les primeres a envair Versalles, amb armes a la mà el 5 i el 6 d'octubre del 1789, van estar a l'origen de totes les protestes i, per si de cas, la prohibició que elles

¹ Estrictament, l'igualitarisme de gènere s'inicia amb Marie de Gournay (1565-1645), marmessora i *fil·le d'alliance* de Montaigne, i la seva obra *Égalité des hommes et des femmes* (1622), que es proposava: «Posar de relleu el llustre i el privilegi de les dames oprímides per la tirania dels homes.»

² Cf. Dominique GODINEAU, *Citoyennes tricoteuses: les femmes du peuple à Paris pendant la Révolution française*, Paris: Perrin, 2004 (1^a ed. 1988), *Les femmes dans la société française. xvii-xviiiè siècle*, Paris: Armand Colin, 2003 i la seva tesi doctoral *Les Femmes des milieux populaires parisiens pendant la Révolution française (1793-messidor au iii)*. Univ. Paris 1, 1986.

PER QUÈ OLYMPE?

portessin armes o s'allistessin a l'exèrcit va ser una de les primeres coses que van decidir els revolucionaris quan triomfaren. Finalment, un cop clausurada la revolució (Olympe de Gouges ja havia estat guillotinata un any i mig abans), la Convenció termidoriana va prohibir (23 de maig del 1795) que les dones formessin grups de més de cinc persones, per evitar noves temptacions revolucionàries...

Malgrat les limitacions conceptuals que se li poden objectar, de Gouges és una de les exponents més significatives d'aquest moment revolucionari. Sobre ella, però, han caigut segles d'omissions i silencis que la situen interessadament com una pensadora «menor». La manca de reconeixement que arrossega la seva obra pionera és també un símptoma de les insuficiències tradicionals que se segueixen patint a l'hora de comprendre el lloc específic del feminisme en la cultura política.

Entendre el feminisme d'Olympe de Gouges i l'abast filosòfic de les seves propostes demana respondre tota una sèrie de preguntes que la tradició filosòfica dominant s'ha resistit a plantejar.

¿Per què ha estat ocultada en els manuals d'història de les idees i per què, en comptes de debatre les seves idees, ha convingut fer-la passar només per una excèntrica, obsessionada per obtenir un protagonisme literari poc merescut? Què implicava demanar igualtat política en el context de la revolució i de les Llums? Es pot considerar «la Gouges» (per dir-ho a la italiana) com si fos una revolucionària en termes convencionals si era una girondina que va estar gairebé fins el final a favor de la monarquia parlamentària? El fet que la seva biografia i els seus orígens socials responguin als esquemes més clàssics de l'Antic Règim, invalida les seves propostes de feminisme igualitari?

S'ha dit de vegades que era «contrarevolucionària» per haver estat monàrquica i adversària radi-

OLYMPE DE GOUGES

cal de Robespierre, però això és una absurditat. És segur que la mateixa idea de «revolució» en el context d'Olympe de Gouges cal prendre-la amb molts matisos i que avui la paraula s'ha tornat cada cop més banal. Els drets de les dones significaven per ella una revolució dins la revolució i reconèixer-los era el problema originari i desatès perquè implicava un replantejament del poder des de la base.

Per a Olympe de Gouges, el reconeixement jurídic de la condició femenina no canvia simplement un lloc (subordinat) per un altre en l'escala social. El reconeixement de drets és la palanca a través del qual el món canviaria de base, mitjançant l'extensió dels drets humans fins aleshores exclusivament masculins. Simplement, proposava una transformació que no podia ser entesa encara fins i tot perquè no tenia a l'abast les paraules per dir-la.

En el fons, però, tant li fa; la qüestió de noms no afecta el potencial transformador de les seves idees. La seva és una història tràgica feta de lluita, de sororitat, de voluntat i d'incomprensions, de revolució i d'oposició al totalitarisme robespierrista, que finalment li va costar la vida. Des de la memòria crítica Olympe de Gouges és una pensadora fundacional del que avui anomenem la perspectiva de gènere en filosofia política perquè va ser de les primeres a elaborar una crítica de la submissió de les dones sota el patriarcat i a adonar-se de les limitacions androcèntriques de la revolució francesa.

No se la pot encabir en el marc conceptual d'esquerra-dreta, simplement perquè considerava la lluita pels drets de les dones com un combat transversal pel dret al reconeixement i la movia una consideració bàsica: limitar el dolor i la injustícia i augmentar les llibertats en la perspectiva d'una humanitat més justa. ¿Cal recordar que van ser els girondins, especialment per influència de Con-

PER QUÈ OLYMPE?

dorcet, l'hereu intel·lectual de Voltaire, els qui més a favor estigueren dels drets polítics de les dones?

De Gouges és una autora significativa perquè apuntava més enllà del que la seva època estava disposada a pensar. La força del seu gest supera la del concepte. Resultava incòmoda perquè posava de manifest la cara fosca i les insuficiències de la retòrica revolucionària jacobina que no tocava realment els privilegis dels de sempre (els rics, els blancs, els homes...) sinó que quasi paradoxalment els consolidava.

Olympe de Gouges forma part d'una cruïlla de pensament transformador (il·lustració, republicanisme, reivindicació dels drets de la dona, anticolonialisme) que trenca esquemes i per això sovint s'ignora. Mentre que, per posar un exemple, la girondina Manon Roland considerava que les dones «han d'inflamar tots els sentiments útils a la pàtria, però no pretendre concórrer a l'obra política»,¹ Olympe, en canvi, polititzà la situació de la dona i mostrà clarament els límits patriarcals de la revolució.

Des que va començar a escriure, cap a 1785, fins a la seva mort, mai va deixar de protestar contra la desigualtat ni de reflexionar sobre els drets de les dones i la injustícia de la discriminació per motius de sexe i de raça, portant un pas més enllà les idees de Rousseau sobre la igualtat la natura que va aplicar a la igualtat dels sexes. Les banderes que va defensar: igualtat política i de gènere, antitotalitarisme i pacifisme, van marcar la història de les idees polítiques temps a venir.

---

¹ Esmentada par Jean-Clément MARTIN, *La Révolte brisée. Femmes dans la Révolution française et l'Empire*, Paris: Armand Colin, 2008, p. 99. Amb tot, Manon Roland. (1754 -1793), a qui s'atribueix la famosa frase *Llibertat, quants de crims es cometen en el teu nom!* també fou executada pels jacobins.

OLYMPE DE GOUGES

Però també va entendre que amb la revolució els fonaments de l'opressió de la dona no desapareixien sinó que mutaven. Per això no només volgué guanyar-se l'opinió pública com a polemissa, sinó que es proposà a si mateixa com a model de dona autònoma. Si les dones del futur han de guanyar-se la vida i expandir-se exercint les seves capacitats i fent-se valdre, ella volgué ser sempre un model de dona lliure.

Tant li fa si, com correspon a algú que obre un camí, les seves eines conceptuals resultaven encara poc sofisticades i carregades de moralina. Com a pensadora no va saber ser prou «estratègica». El seu fracàs polític es deu senzillament a haver estat una dona que va arribar massa aviat, que escrivia a raig i en un moment en què encara el llenguatge dels drets estava per construir. Però això mateix la converteix en un personatge fascinant.

De Gouges és una autora minoritzada en un context patriarcal; l'han feta passar per il·letrada (parlava occità i un mal francès) i immoral (quan es va quedar vídua no es va tornar a casar i reprenqué el cognom de la seva mare, i potser va exercir la prostitució de luxe). Era fantasiosa (capaç de denunciar complots inexistents) i torrencial. Tenia una vanitat pueril i un narcisisme clarament forà mida. Va viure amb un alt nivell de frustració i patí un ressentiment social impossible d'amagar com a filla il·legítima que era. Se li pot retreure això i més.

Però sobretot la van minoritzar per ser dona. Retrospectivament és una pensadora política complexa, capaç d'impugnar la tradició masclista de la il·lustració i aquest és un fet valuós en ell mateix. No cal romantitzar-la, perquè el millor feminisme és el que no construeix mites. Desgraciadament, la història no ha tractat mai gens bé ni les precursoras ni les subjectivitats rebels. Precisament per això cal conèixer-la.

PER QUÈ OLYMPE?

D'Olympe de Gouges no en parlen (encara) la majoria d'històries del pensament polític, perquè la seva concepció dels drets anava molt més enllà del relat oficial masclista, patrioter, universalista i violent de la revolució francesa narrada en mode jacobí. Però va ser capaç de construir per primer cop el que avui anomenariem un discurs de gènere i d'intuir una sensibilitat política de *cura*, reivindicant, per exemple, hospitals maternals i entrant en temes com els drets de les vídues i dels fills il·legítims que les revolucions del seu temps encara no abordaven. Si hem volgut presentar no tan sols la seva biografia sinó les seves idees és perquè ens sembla que sense ella, i pel que fa a les dones, la història de totes no està ben explicada.

A partir de la *Declaració de drets de la dona i de la ciutadana*, el feminisme és l'exigència que les dones puguin dir «nosaltres» en igualtat, i es constitueix com un espai doble, alhora teòric (filosòfic) i pràctic (polític i jurídic) en la convergència de moltes sensibilitats, que sovint només tenen en comú el fet d'haver nascut des de baix, trencant silencis de segles. El feminisme que no demana ni tolerància, ni perdó ni comprensió, sinó drets, s'expressa a través de moltes veus i no sempre són veus concordants. Per això és significativa l'obra d'Olympe de Gouges, en la mesura que la *Declaració* ofereix una primera plataforma comuna de reivindicació política.

En filosofia, el feminisme és una conseqüència del racionalisme polític i de l'igualitarisme moral. Si és feminista la dona que reivindica i exerceix cada dia la igualtat social, política, jurídica i econòmica dels sexes, innegablement la *Declaració* és un text fundacional, perquè per primer cop va po-

OLYMPE DE GOUGES

sar en clar el programa reivindicatiu dels drets de les dones, amb un abast polític i no només moral.

Avui, en el context d'un feminisme diferencia- lista i molt vinculat a la batalla per la intimitat i la subjectivitat, potser moltes consideren superat el paradigma igualitari dels segles XVIII i XIX; però situant-nos en un món encara impregnat de la consideració aristotèlica de la dona com a home imperfecte, l'igualitarisme va ser un pas necessari per a posar en crisi les relacions patriarcals; i con- vindria no menystenir-lo ingènuament perquè cap dret a la diferència no té rellevància sense la prèvia igualtat jurídica.

La reivindicació política de la igualtat, que en- cetà de Gouges, va marcar el feminisme en el seu origen, i amb ella apareixen òbvies referències al que avui anomenariem sororitat, quan reclama el divorci, els drets per als infants il·legítims, hospi- tals maternals o l'alliberament dels esclaus.

És clar que ho fa amb innegables contradicci- ons. En un segle on escassament el 10% de les dones sabien escriure el seu nom per signar un do- cument, ella sempre va ser la filla (il·legítima) d'un aristòcrata, una petita (o no tan petita) rendista, una mantinguda, monàrquica i partidària del vot censatari, coses que avui ens poden semblar estra- nyes i contradictòries però molt més habituals del que ens sembla al seu moment. La seva protesta és una reivindicació estrictament política, no ontolò- gica. No fa metafísica del sexe sinó que reivindica drets.

Per això és complicat aplicar-li conceptes com ara el de subalternitat o llegir-la prescindint d'un context històric molt concret. Per a uns sempre serà virago, *femme-homme*, i «les pèrfides intenci- ons d'aquesta dona criminal» (expressió del fiscal en el judici que la condemnà mort) són contradic-

PER QUÈ OLYMPE?

tòries i contrarevolucionàries, però en l'amagada història de les dones fou una precursora.

De Gouges (sense mite) és un personatge contradictori, però no més del que podria ser-ho, per exemple, Rousseau. De la mateixa manera que no es pot llegir Rousseau oblidant que era pobre i ginebrí, tampoc es pot llegir De Gouges prescindint del fet que era una dona, una filla natural i una occitana a París.

Diu Hannah Arendt a *Què queda? Queda la llengua materna* que ser dona mai no li va importar i que ella tan sols va fer el que tenia ganes de fer. En canvi, a Olympe de Gouges ser dona li va importar absolutíssimament perquè, precisament perquè ho era, no podia fer el que volia fer. És per això, per la seva consciència de revoltada, de ser una dona conscient que viu oprimida com a subjecte polític, que mereix un lloc en la història de les idees.

De la mateixa manera que l'evolucionisme és més complex que Darwin i el marxisme va molt més enllà de Marx, també el feminisme òbviament ha anat molt més enllà d'Olympe de Gouges (o de Mary Wollstonecraft, Simone de Beauvoir, Virginia Woolf i de les nostres Teresa Mañé, Carme Karr, Dolors Montserdà, Aurèlia Capmany, etc.), però ella va obrir camí i sense la seva obra seria molt difícil entendre la lluita pels drets de les dones des dels seus orígens.

EL LLOC D'OLYMPE DE GOUGES EN LA HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA

«Soc un animal que no té igual; no soc ni home ni dona. Tinc el coratge de l'un i de vegades les febleses de l'altra. Posseeixo tot l'amor pel meu proïsme i l'odi per mi mateixa. Soc orgullosa, lleial i sensible. En els meus discursos s'hi troben totes les virtuts de la igualtat, en la meva fesomia els trets de la llibertat i en el meu nom alguna cosa de celeste.»

Pronòstic sobre Maximilien de Robespierre per un animal amfibi, novembre 1792.

Olympe de Gouges, pseudònim de Marie de Gouze, fou una *femme de lettres* poc significativa al seu moment, la França dels darrers anys del segle XVIII i de la Revolució; només va viure quaranta-cinc anys i en vida mai ningú no se la va prendre gaire seriosament, tot i les seves idees innovadores especialment en el camp dels drets de les dones (o específicament a causa d'això) i va morir guillotinata per oposar-se al terror i a Robespierre, però no pel seu feminisme.

Per la història de la filosofia vista amb ulls de dona és la primera pensadora que feu una reivindicació política de la condició femenina durant la revolució francesa i la primera a adonar-se de la inutilitat de l'universalisme abstracte de les Llums

EL LLOC D'OLYMPE DE GOUGES

quan s'enfrontava als drets humans dels de sota, mancats de veu (dones i negres).

En un segle on el cavaller de Jacourt escrivia a l'*Encyclopédie* (article "Dona") que la dona «ha d'estar subordinada al seu marit i obeir les seves ordres en tots els afers domèstics»,¹ Olympe de Gouges feu la crítica de les Llums des del seu interior.

Li ha tocat ser una autora de reconeixement tardà i molt possiblement sense la documentada biografia que li va dedicar Olivier Blanc, *Olympe de Gouges. Des droits de l'homme à la guillotine* (2014), en sabriem poca cosa més enllà dels tòpics.² Però com a pensadora política és essencial i simptomàtica.

De ben segur la història de les idees no la recordaria si no hagués escrit la *Declaració de drets de*

---

¹ L'article "Dona" a l'*Encyclopédie* comença així en la part de la redacció que correspon a Jacourt: «Dona, (Dret nat.) en llatí *uxor*, femella de l'home, considerada en tant que ella li està unida pels vincles de matrimoni. Veieu, doncs, Matrimoni & Marit.» Amb tot cal dir que l'article té tres subentrades elaborades per autors diferents i que en general feia una moderada defensa dels drets femenins. Per exemple, el poeta Joseph-François-Édouard de Corsembleu, senyor de Desmahis hi escriu que «Els diversos prejudicis pel que fa a la relació d'excel·lència de l'home sobre la dona, han estat produïts pels prejudicis de pobles antics, els sistemes polítics i les religions.» Cal dir que Voltaire es va indignar amb la redacció de l'article per les llicències poètiques (i cursis) del text i va escriure a D'Alembert: «no puc creure que hàgiu sofert un tal article en una obra seriosa.» (23 febrer 1756). Vegi's Nicole ARNOLD i Annie GEFFROY, "Les femmes de l'*Encyclopédie* font-elles partie du genre humain?" *Recherches sur Diderot et sur l'Encyclopédie*, 31-32, 2003, disponible a Internet en obert. El text original de l'*Encyclopédie* és accessible a Wikisource.

² De *Marie-Olympe de Gouges: une humaniste à la fin du XVIIIe siècle*. Cahors: René Viénet, 2003 fins al definitiu *Olympe de Gouges: des droits de la femme à la guillotine*. Paris: Talandier, 2014, les aportacions d'Olivier BLANC són la font documental imprescindible per situar la vida i les idees d'Olympe de Gouges.